

 [instagram.com/harmonija_knjige](https://www.instagram.com/harmonija_knjige)
 [facebook.com/harmonija_knjige](https://www.facebook.com/harmonija_knjige)
www.harmonijaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA:

Donald J. Robertson

Marcus Aurelius: *The Stoic Emperor*

Copyright ©2023 by Donald Robertson.

Originally published by Yale University Press.

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2025

ZA IZDAVAČA:

Marko Sabovljević

UREDNIK:

Marina Sabovljević

PREVOD:

Tamara Jorgovanović

LEKTURA I KOREKTURA:

Lidija Cenić

DIZAJNER KORICA:

Siniša Subotić

ŠTAMPA:

Alpha print, Zemun

TIRAŽ:

1.000

IZDAVAČ:

Publik praktikum, imprint Harmonija

Dobrovoljačka 10/I, Zemun

office@publikpraktikum.rs

011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA:

2025

Sva prava su zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući foto-kopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

Donald Dž. Robertson

MARKO
AURELIJE

HARMON**IA**

Rimsko carstvo

Karta isključuje zapadni rub carstva koji Marko Aurelije nikada nije posetio i koji se retko pominje u ovoj biografiji.

SVET MARKA AURELIJA KAO CARA
161-180. GOD.

SADRŽAJ

Prolog ISTINA U MEDITACIJAMA	13
1. CEZAROVA MAJKA	19
2. VERISIMUS FILOZOF	26
3. GRČKA OBUKA	33
4. HADRIJANOVE VENDETE	39
5. HADRIJANOVA SMRT	51
6. ANTONINOV UČENIK	60
7. RUSTIKOV UČENIK	70
8. DVA CARA	79
9. INVAZIJA PARTA	86
10. RAT LUCIJA VERA	95
11. PARTHICUS MAXIMUS	100
12. ANTONINOVA KUGA	110
13. RAT MNOGO NARODA	116
14. GERMANIK	123
15. SARMATIK	129
16. UZURPATOR KASIJE	137
17. GRAĐANSKI RAT	143
18. ZALAZAK SUNCA	150
Epilog DVORANA MISTERIJA	158
HRONOLOGIJA	162
GENEALOGIJA	168
SKRAĆENICE	170
BELEŠKE	171
ZAHVALNICE	187
O AUTORU	188

DREVNI ŽIVOTI

Drevni životi donose priče o misliocima, piscima, kraljevima, kraljicama, osvajačima i političarima iz svih delova starog sveta. Čitaoci će ove ličnosti upoznati u punoj ljudskoj dimenziji, sa svim slabostima i manama, i videćemo da su se pitanja s kojima su se suočavali – politički konflikti, prepreke zasnovane na polu ili rasi, napetosti između privatnog i javnog „ja” – veoma malo promenila tokom milenijuma.

Džejms Rom,
urednik serijala

Za Popi, zbog istorije i filozofije zajedno

PROLOG

ISTINA U MEDITACIJAMA

Marko Aurelije nije imao srce od kamena. Kada je do nje-ga stigla vest o smrti jednog od najdražih učitelja, mladi cezar je bio van sebe, a niz obraze su mu potekle suze – možda se čak udarao u grudi i od boli cepao odeću. U strahu da će takvim pokazivanjem sirovih emocija ugroziti reputaciju, sluge u palati pritrčale su da ga smire. Njegov poočim car Antonin Pije, promišljen i blag čovek, zaustavio ih je pokretom ruke. „Pustite da makar jednom bude čovek jer ni filozofija ni carstvo ne oduzimaju prirodna osećanja”,⁽¹⁾ rekao je tiho.

Takvo ispoljavanje emocija nije bilo neuobičajeno za Marka Aurelija. Znamo da ga je u pedesetim godinama, kao cara, do suza dirnulo kada je advokat koji je držao govor rekao: „Blagosloveni bili oni koji su umrli od kuge.”⁽²⁾ Pred kraj života se takođe rasplakao nad pismom kojim su ga obavestili da je katastrofalan zemljotres srušio sa zemljom grad Smirnu (današnji Izmir u Turskoj). Suze su kvasile pergament dok je čitao: „Ona je pustinja kroz koju duvaju zapadni vetrovi.”⁽³⁾ Bio je čovek sposoban da oseti jak bol. Možda se baš zato posvetio doživotnom usavršavanju u filozofiji – shvatio je da iako vođa može da oseti tugu ili bes, ne sme dozvoliti da mu intenzivna osećanja pomute rasuđivanje.

Kroz svoje lične beleške, danas poznate kao *Meditacije*,* Marko se mnogo puta vraćao jednom pitanju: kako možemo

* Knjiga Marka Aurelija nije imala naslov, a na srpskom je objavljena kao *Samom sebi*, prema grčkom *Tà eis éautón*. U ovom prevodu zadržavamo najčešći naslov *Meditacije* radi lakšeg praćenja. (Prim. prev.)

sprečiti strasti da nam uzurpiraju um? Ako se usredsredimo na ono što je pred nama, zaključio je, i u svakom trenutku sledimo razum „s herojskom istinoljubivošću u svakoj reči”, postići ćemo cilj života.⁽⁴⁾ Stranice *Meditacija* pokazuju da njihov autor neprestano teži da sačuva racionalan i brutalno pošten stav prema najtežim životnim događajima, od ličnih tragedija, poput gubitka voljenog učitelja, do međunarodnih katastrofa kao što su veliki ratovi s kojima se Rim suočavao tokom njegove vladavine.

Nije to bila knjiška ili akademska filozofija već način života. Ljubav prema istini bila je za Marka gotovo religija. Božanska priroda univerzuma i svega što postoji za njega su bili sinonim za praiskonsku boginju zvanu istina ili Aleteja.⁽⁵⁾ Lažovi i ljudi skloni samozavaravanju krivi su za *bezbožništvo* jer ulaze u sukob sa božanskom Prirodom. Filozof koji živi u skladu sa istinom je, nasuprot tome, „kao sveštenik i službenik bogova”.⁽⁶⁾ Rimski car je imao i zvanje pontifeksa maksimuma, vrhovnog sveštenika. Marko je svoju posvećenost filozofskoj istini nesumnjivo video kao integralni deo ispunjenja svojih verskih obaveza i kao pojedinca i kao vladara.

Štaviše, dok je proučavao *ljudsku* prirodu, njegova potraga za istinom proširivala se na živote drugih i čak ga vodila do eksperimentisanja sa pisanjem biografija. Kao dečak, tražio je uputstva svog učitelja retorike o metodima koje treba koristiti u zapisivanju istorije.⁽⁷⁾

Pored pisanja sopstvenih memoara, počeo je radi na *Deli-ma Grka i Rimljana* iako je na kraju odustao od oba projekta.⁽⁸⁾ Proučavanje karaktera drugih za njega je postala kontemplativna vežba. Kako piše u *Meditacijama*: „Navikavaj se na to da dobro razmisliš o onome što drugi govore i ako možeš, unesi se u dušu čoveka koji govori.”^{(9)*}

Možda možemo videti dokaz kako se karakter samog Marka razvija u njegovom pisanju. Živa i vedra pisma u mladosti

* Marko Aurelije, *Samom sebi*, prevod Albin Vilhar, Dereta, Beograd 2004, str. 120. Svi dalji citati iz *Samom sebi/Meditacija* u ovoj knjizi preuzeti su iz Vilharovog prevoda, osim ako nije drugačije navedeno. (Prim. prev.)

posvećena su učenju retorike i sitnicama iz svakodnevnog života – tuge i boli, porodična putovanja, svađe među drugovima. Teško je pronaći u njima čoveka koji će decenijama kasnije napisati *Meditacije*, koje imaju svečaniju i reflektivnu notu. (Iako se to u određenoj meri moglo i očekivati jer su *Meditacije* drugačija vrsta teksta.) Možda nešto slično možemo primetiti po njegovim različitim kipovima napravljenim za života. Neki od onih na kojima je bio u najboljim godinama prikazuju ga kako izvija obrve, kao da razmatra logički problem. Na drugima su mu oči sanjalački upravljene na gore, kao da razmišlja o nebesima.⁽¹⁰⁾ Kipovi koji prikazuju cara pred kraj života predstavljaju ga kako zuri u prazno, a crte lica pokazuju ozbiljnu rezignaciju. Prvi priliče ambicioznom filozofu, a drugi iskusnom vojnom komandantu koji je išao iz rata u rat i bio svedok užasavajuće kuge.

Ako, međutim, želimo da uđemo u um stoičkog cara, moramo pažljivo da razmotrimo dokaze njegovih misli i dela. Marko je imao životnu filozofiju koja se veoma razlikuje od vladajućih vrednosti bilo kojeg modernog društva. Neki od njegovih novijih biografa su se s priličnim prezirom odnosili prema stoičkoj filozofiji koja je igrala tako važnu ulogu u njegovom životu: „Teško bi bilo zamisliti sitničaviju, neljudskiju i generalno odbojniju doktrinu koja ubija svaku radost [nego što je stoicizam]”, podsmeva se jedan, „ali će biti sasvim jasno zašto se njen program dopao Marku Aureliju.”⁽¹¹⁾

Takav pogled na stoicizam je karikatura zasnovana na popularnim pogrešnim tumačenjima i nanosi nepravdu ovoj filozofiji. Stoicizam je cvetao pet vekova u antičkom svetu, a mnogobrojni sledbenici su dokaz njegovih prednosti i privlačnosti. Danas hiljade psiholoških studija pružaju naučne dokaze o efikasnosti moderne kognitivne psihoterapije koja je u biti inspirisana stoicima.⁽¹²⁾ Mnogi moderni čitaoci isto tako u stoicizmu pronalaze filozofiju koja im menja život – onu koja leči određene emocije umesto da ih jednostavno eliminiše.

Pokušaj da se napiše biografija Marka Aurelija bez poklanjanja dužne pažnje uticaju stoicizma zaista bi bio apsurdan, poput pisanja o Svetom Avgustinu ignorisanjem njegove

hrišćanske vere. Marko je bio uključen u proces i moralnog i terapijskog samousavršavanja. Ne možemo razumeti njegov karakter ako ne razumemo zašto mu je stoicizam postao tako važan i kako je uticao na njegove postupke. Zato mi je cilj da u ovoj knjizi spojim dokaze o njegovim unutrašnjim mislima i vrednostima, otkrivenim u njegovim privatnim beleškama i pismima, sa dokazima o njegovim spoljašnjim delima preuzetim od rimskih istoričara i iz drugih antičkih izvora.

Većinu čitalaca Marko zanima zbog čuvene knjige koja mu se pripisuje. *Meditacije* su postale jedan od najvrednijih klasika za samousavršavanje svih vremena. Knjiga je tokom istorije duboko uticala na bezbroj pojedinaca iz svih životnih sfera. Moderno uvažavanje *Meditacija* počelo je kada je prvi štampani primerak grčkog rukopisa objavljen 1558, pod naslovom *Samom sebi* (*Ta eis heauton*), zajedno s latinskim prevodom. Prvi engleski prevod pojavio se 1634. pod naslovom *Rimski car Marko Aurelije Antonin i njegove meditacije o sebi...*⁽¹³⁾ Korišćenje ovog termina se na kraju primilo, pa je uobičajeno da se knjiga naslovi jednostavno kao *Meditacije*.

Dakle, koja su to osnovna podučavanja „samog sebe” koje je Marko Aurelije izneo u *Meditacijama*? Najvažnije od svega je „život u saglasnosti s prirodom”, što su stoici definisali kao glavni cilj čovečanstva. Iako je Marko samo jednom upotrebio reč „stoik”, često je citirao ovu centralnu maksimu njihove filozofije. On se zahvaljuje što su mu njegovi stoički učitelji davali česte primere šta „živeti u saglasnosti s prirodom” znači u praksi, u svakodnevnom životu. I sam govori da ga ništa ne može sprečiti da živi u saglasnosti s prirodom, baš kao što su oni živeli, iako je morao da se bori da to postigne.⁽¹⁴⁾

Živeti „u saglasnosti s prirodom” za stoike je značilo živeti racionalno jer su oni razum smatrali najvišom ljudskom sposobnošću. Kada bismo dosledno živeli u skladu s razumom, usavršili bismo svoju prirodu i stekli vrlinu mudrosti. Ako bismo primenili tu mudrost u odnosima sa drugima i odnosili se prema njima pošteno i iskreno, postigli bismo *društvenu* vrlinu pravde. Međutim, da bismo živeli potpunije u skladu s mudrošću i pravdom, moramo savladati strahove i želje koji

prete da nas odvedu na pogrešan put. Ovo zahteva hrabrost i umerenost, i daje nam četiri kardinalne vrline drevnog stoicizma: mudrost, pravdu, snagu i umerenost. Stoički cilj života u ovom smislu može se shvatiti kao „život u saglasnosti s vrlinom” sve dok imamo na umu da su stoici sve vrline uzimali kao oblik moralne mudrosti.

Iako mudre nesreća ne potresa mnogo, oni nisu ni potpuno bezosećajni. Marko Aurelije je, kao što smo videli, bio osetljiv čovek. Postepeno je obučavao sebe da upravlja svojim osećanjima i racionalno ih istražuje umesto da ih potiskuje. Stoicizam ga je naučio da na spoljašnje događaje – događaje van svoje kontrole – gleda kao na nešto od sekundarnog značaja. Naučio je neku vrstu psihološke terapije, osmišljene da ga oslobodi nezdravih strasti, stanja uma koje stoici nazivaju *apatheia*. (Reč je u stoičkoj filozofiji koja je bliža „slobodi od patoloških emocija” nego onome što mi danas podrazumevamo pod „apatijom”). Gotovo sve što Marko kaže o filozofiji može se dovesti u vezu sa osnovnim ciljem življenja u saglasnosti s prirodom, biti slobodan od nezdravih emocija.

U ovu knjigu sam uneo više od stotinu takvih citata iz *Meditacija* da bih istakao povezanost između stoičkih principa njihovog autora i načina na koji se zapravo ponašao u životu.

Ali ko je, dakle, bio Marko Aurelije? Mnogi ga danas poznaju onako kako ga je predstavio Ričard Haris u filmu *Gladijator* (2000), a neki se možda sećaju i Aleka Ginisa u *Padu Rimskog carstva* (1964) – ali ti su filmovi samo površno zasnovani na istoriji. Sa druge strane, više poznajemo biografiju Marka Aurelija nego bilo kog drugog stoičkog ili drevnog filozofa. Sačuvane su tri najveće istorije Rima koje opisuju njegov život i karakter: *Rimska istorija* Kasija Diona, Herodijanova *Istorija Carstva od smrti Marka Aurelija* i *Carska povest (Historia Augusta)* iz pera više autora.⁽¹⁵⁾ Takođe imamo gomilu privatnih pisama između Marka i njegovog učitelja retorike Marka Kornelija Frontona, koja nam daju izvanredan uvid u njegov privatni život kao cezara (određenog naslednika cara) i kasnije kao samog cara. (Ovi i drugi izvori navedeni su detaljnije u Beleškama o izvorima.)

U ovim izvorima se susrećemo sa živopisnim likovima sa čijim je životima isprepletena priča Marka Aurelija. Car Hadrijan, na primer, zauzima istaknuto mesto u ovoj knjizi jer je imao dubok uticaj na vaspitanje Marka kao dečaka. Marko Aurelije je rođen u vreme vladavine Hadrijana, koji ga je kasnije usvojio kao unuka, pa čak i doveo da živi u njegovoj vili poslednjih meseci svog života. Hadrijan danas ima reputaciju jednog od dobrih careva, što duguje delimično čuvenom romanu Margarit Jursenar *Hadrijanovi memoari*. Kao što je jedan od njegovih biografa primetio: „Nije preterivanje reći da je na neko vreme gospođa Jursenar potisnula profesore. Njen Hadrijan je prihvaćen kao istiniti prikaz realne stvari.”⁽¹⁶⁾ Knjiga Jursenarove, koju mnogi smatraju književnim remek-delom, oslanja se na temeljna proučavanja. Ipak, zamišljena je kao delo istorijske fikcije i prikazuje Hadrijana prijatnijim nego što opravdavaju istorijski dokazi. Napisana je iz Hadrijanove perspektive u formi pisama mladom Marku Aureliju, čije odgovore ne vidimo. Knjiga koju trenutno čitate više se bavi pričom tog dečaka – a Marko Aurelije nije imao ništa pozitivno da kaže o Hadrijanu.

Hadrijanovo ime je upadljivo odsutno iz prve knjige *Meditacija*, u kojoj se navodi šesnaest članova porodice i učitelja čijim se osobinama Marko naviše divio. Ta knjiga je na neki način njegova *autobiografija* iako bi možda bilo bolje nazvati je fragmentom autobiografije jer nam autor govori samo kako su ga određene osobe inspirisale. Ostale izostavlja, poput mnogih kritičara njegove vladavine koji su mu se suprotstavljali ili ga videli kao svog neprijatelja. Takođe izostavlja praktično svaku referencu na glavne događaje u svom životu.

Ovu modernu biografiju gradim na ovim fragmentima i drugim izvorima kako bih pokazao kako su Marka Aurelija kao mladića inspirisali porodica i učitelji i kako je nastavio da primenjuje stoičku filozofiju kojoj su ga naučili na ogromne izazove s kojima se suočavao kao car.

1.

CEZAROVA MAJKA

Pobožnost i dobrota”, ispisuje krhkom rukom, nabrajajući kvalitete koje je naučio od svoje majke, „i uzdržavanje ne samo od zlih dela već i od zlih misli.”⁽¹⁾ Marko Aurelije je prešao pedesetu. Kasno je i noćni zimski vazduh Akvinkuma (današnje Budimpešte) tera ga na onaj dobro poznati suvi kašalj.

Po običaju mu je teško da zaspi. Izvan *pretorijuma*, njegovog štaba usred legionarske tvrđave, vlada varljiva tišina. Pretorijanci, njegova lična garda, logoruju u okolnim kasarnama. Celo carstvo uništeno je užasnom pandemijom koja će kasnije biti nazvana Antoninskom kugom, prema carskoj dinastiji Marka Aurelija Antonina. Prvi markomanski rat još uvek besni duž dunavske granice. Vojska je iscrpljena vođenjem jedne bitke za drugom protiv neprijateljskih plemena Kvadi i Jazigi sa druge strane reke.

Usred ovih nevolja, car piše svoje lične beleške o primeni stoičke filozofije. Na trenutak zastaje i zagleda se u portret na drvetu svoje majke Lucile. Prisećajući se polako lekcija koje je naučio od nje pola veka ranije, mora da se pita kako čovek nauči da se uzdržava čak i od same pomisli da čini nešto loše?

Domicija Lucila, poznata i kao Domicija Kalvila, dobila je svoje prvo dete Marka Anija Vera – budućeg cara Marka Aurelija – 26. aprila 121. Njegova jedina sestra Anija Kornificija Faustina rodila se godinu dana kasnije. Deca su rođena u imućnoj patricijskoj porodici blisko povezanoj s Hadrijanom, tadašnjim carem. Marko će kasnije učiti kod nekoliko

najboljih rimskih retoričara i filozofa, ali je njegova prva učiteljica bila majka Lucila.

Očigledno je da su bili veoma bliski. Mnogo pre nego što je Marko započeo formalno obrazovanje, majka je u njemu posejala seme ljubavi prema grčkoj literaturi i filozofiji. Takođe ga je naučila da pomno prati svoje misli i gleda duboko u sebe, istražujući svoje motive i vrednosti. Činiti dobro spolja nije dovoljno – stvaran cilj u životu je da budemo dobri u sebi.

„Ispituj svoj unutrašnji život. U njemu je izvor dobra koji, ako neprestano i sve dublje kopaš, može uvek ponovo da proradi.”⁽²⁾

Lucilina rana briga oko moralnog samoispitivanja primila se kod njenog sina tokom čitavog njegovog života, ali posebno decenijama kasnije, kada je počeo da piše *Meditacije*.

Marko je u svojim pismima s ljubavlju naziva svojom „malom majkom”, ali je Lucila definitivno izazivala veliko poštovanje kao jedna od najbogatijih i najmoćnijih žena u Rimu. Od roditelja je nasledila velika nalazišta gline i veliku fabriku cigli i pločica na obali Tibra koja je proizvodila materijal korišćen za izgradnju Koloseuma, Panteona i Trajanove pijace. Arheolozi su iskopali mnogo cigala na kojima je utisnuto njeno ime. Čini se da je Markova „mala majka” bila jedan od vodećih magnata rimske građevinske industrije početkom 2. veka nove ere. Marko se divio njenoj izuzetnoj velikodušnosti (danas bismo je zvali filantropom) i kasnije je izrazio zahvalnost što je zbog nje imao resurse da pomogne onima koji nisu imali novca ili im je bila potrebna druga vrsta pomoći.⁽³⁾

Marko je rastao okružen prijateljima svoje majke, među kojima su bili i neki od vodećih intelektualaca carstva. Lucila je bila prirodni helenofil. Njena porodica je tvrdila da vodi poreklo od kralja Malemnija, koji je prema legendi osnovao istaknuti grad Lupiju na italijanskom poluostrvu Salento, gde su se grčki kolonisti naselili u dalekoj prošlosti. (Okolna oblast do danas je zadržala jake kulturne veze sa Grčkom.) U njenim venama je bio rimski helenizam i bila je poznata po odličnom poznavanju grčkog jezika. Fluentnost u grčkom bila je u modi od drugog dela Neronove vladavine pola veka

ranije, kada je Rim doživeo renesansu u uvažavanju grčke kulture poznatu kao druga sofistika. Sofisti su bili grčki oratori koji su diskutovali o književnosti sa svojim učenicima, ali su takođe tvrdili da prenose moralne lekcije o vrlini. Otuda i reč *sostificiranost*, kvalitet za koji su se roditelji mladih rimskih patricija nadali da će njihovi sinovi steći od stranih intelektualaca. Iako je većina najbogatijih Rimljana tog vremena bila bilingvalna, Lucilino izuzetno vladanje grčkim je očigledno. Marko Kornelije Fronton, čuveni latinski retoričar iz te ere, pisao je pisma na grčkom adresirana na „cezaruvu majku” i pomalo jadno molio Marka da mu jedno ispravi: „Napisao sam tvojoj majci pismo na, uveren sam, grčkom i prilažem ga u pismu tebi. Molim te da ga prvo pročitaš i ako otkriješ u njemu neki varvarizam jer ti je grčki svežiji nego meni, da ga ispraviš i tek onda daš majci. Ne bih voleo da me gleda s visine kao kakvog varvarina.”⁽⁴⁾

Marko je imao bliske veze s mnogim sofistima preko Luciline familije. Njen (adoptivni) deda Lucije Katilije Sever, vojni veteran i visoki rimski državnik u milosti cara, bio je glavni pokrovitelj sofista. Katilije se naročito starao o obrazovanju svoje porodice. Zahvaljujući njegovoj velikodušnosti, Marka su kod kuće podučavali najbolji privatni učitelji, te nije zavisio od državnih škola.⁽⁵⁾ Najvažniji u njihovom krugu bio je proslavljeni grčki orator Herod Atik, koji je odrastao u kući Markovog pradede. Lucila je tako rasla pored vodeće figure druge sofistike, o kome je neki orator jednom uzviknuo: „O, Herode, svi mi sofisti smo samo vaš puki delić!”⁽⁶⁾ Marko je celog života poštovao verbalne moći Heroda i drugih grčkih retoričara. Kao propupeli orator, morao je da se poredi s njima. Ipak, kasnije će reći da je zahvalan što je izbegao da padne pod njihovu čaroliju.

Lucila je takođe bila dobra prijateljica s Frontonom, Herodovim latinskim kolegom. Fronton u pismima pominje Lucilu kao blisku prijateljicu njegove mlade žene Gracije, koju je ona očigledno uzela pod svoje. Verovatno su zajedno čitale grčku literaturu. To je značajan dokaz da je Fronton, jedan od najpriznatijih učitelja u carstvu, smatrao Markovu majku

mentorkom sopstvene žene. Lucila je istovremeno negovala intelektualnu atmosferu u svom domu podstičući sina, a možda i ćerku, da se druže sa umetnicima i misliocima koji će im oblikovati karakter do kraja života.

Iako se to ne pominje u Markovoj kratkoj skici njegove majke, Lucila je pokazivala još jednu značajnu vrlinu: *prirodnu privrženost*. Marko se slagao s Frontonom da su, generalno govoreći, „oni među nama koje nazivaju patricijima prilično deficitarni” baš u ovom kvalitetu.⁽⁷⁾ Imućni rimski robovlasnici i bučna publika na gladijatorskim takmičenjima delovali su otupelo na ljudsku patnju. Ipak, uvek su se mogli naći pojedinci koji su se izdvajali od svojih savremenika. Grčka reč koju su Marko i Fronton koristili za takve ljude, *philostorgia*, koja se obično odnosi na međusobnu ljubav članova uže porodice, centralna je u etici stoika. *Philostorgia* se ponekad prevodi kao „prirodna privrženost”, „roditeljska ljubav” ili „porodična ljubav” iako bismo je najbolje mogli opisati kao nešto što liči na hrišćanski koncept *bratske* ljubavi. Pavle izjednačava ova dva pojma u Novom zavetu:

„Bratskom ljubavi [*philadelphia*] budite jedan k drugom ljubazni [*philostorgoi*].”^{(8)*}

Stoici su verovali da takva „prirodna privrženost” treba da se proširi na svakoga jer mudri gledaju na sva razumna bića kao na svoju braću i sestre, Fronton u pismima više puta iznosi upečatljivu tvrdnju da latinski jezik nema reč koja je ekvivalent reči *philostorgia*, kao ovde gde opisuje nekog prijatelja: „Njegove osobine, jednostavnost, uzdržanost, istinoljubivost i čast su očigledno rimski, a toplina privrženosti, međutim, verovatno nije rimska jer nema ničeg što sam u životu video u Rimu manje nego čoveka koji je iskreno φιλόστοργος [*philostorgos*]. Razlog što u našem jeziku nema čak ni reči za ovu vrlinu, pretpostavljam, mora biti taj što u Rimu niko ne oseća toplu privrženost.”⁽⁹⁾ Iz Frontonove korespondencije je jasno da je u Marku i Lucili video izuzetke

* *Novi zavet*, Rimljanima 12:10, prevod Vuka Karadžića i Đure Daničića. (Prim. prev.)

među patricijima u Rimu, sposobne da pokažu prirodnu privrženost koju su filozofi toliko cenili. Zaista, Markova toplina i privrženost prijateljima vidljivi su u prepisci s njegovim latinskim učiteljem. Jednom prilikom je hvalio Frontona poredeći njegovu elokventnost s Lucilinom.⁽¹⁰⁾ Ona bi se gotovo i sama mogla smatrati sofistom da žene u to vreme nisu retko govorile javno, a njen manir bio je direktniji i manje izveštačen nego kod tipičnog grčkog retoričara.

Ako možemo da pogledamo kroz Frontonovo prilično besramno laskanje, njegova pisma pružaju nam dodatni pogled na Lucilin karakter i uticaj na sina. Fronton veliča vrline po kojima je Markova majka bila poznata u pismu koje joj je poslao za rođendan, a u kojem je poredi sa Atinom, grčkom boginjom mudrosti.⁽¹¹⁾ On prikazuje Lucilu kao ženu poznatu po velikoj ljubavi ili prirodnoj privrženosti prema mužu i prema deci. Pismo sugerše da je vide kao čestitu i skromnu, dobrog karaktera, pristupačnu i ljubaznu. Takođe je predstavljena kao direktna, poštena žena. Fronton zaključuje rečima da bi svakome ko se „pretvara da je dobar” i „neiskren je”, zabranio da prisustvuje Lucilinoj rođendanskoj proslavi, svima onima kod kojih je sve od smeha do suza pretvaranje i koji, kao što kaže Ahil kod Homera, kriju „jedno u srcu, a govore drugo”.⁽¹²⁾ On očigledno nije video sebe u ovom opisu, ali je sigurno imao na umu druge retore, svoje i Markove poznanike. Fronton je svakako tražio da Marko pročita njegovo pismo Lucili, pa je verovatno da je njen opis naišao na sinovljevo odobravanje. Lucila je u Frontonovom smišljenom komplimentu prikazana kao žena poznata po svojoj porodičnoj privrženosti, poštenju i, ironično, direktnosti.

Marko je prepoznao da se ovi kvaliteti povremeno sukobljavaju s kulturom druge sofistike, koja je uzdizala neiskrenost i ulizivanje do umetnosti, a Fronton verovatno nije bio mnogo bolji od grčkih sofista po tom pitanju. Njegovo rođendansko pismo bi se moglo odbaciti kao puko laskanje, ali ono ponavlja baš ono što je Marko privatno rekao o svojoj majci u *Meditacijama*. Fronton je bio u pravu: žena koja je naučila svog sina ne samo da izbegava da čini loše već čak i da u sebi

ne razmišlja da učini nešto loše bez sumnje će „mrzeti kao vrata pakla” licemere koje osuđuje Ahil u *Ilijadi*. Ne iznenađuje da je takva žena odgajila sina koji je postao čuven po svojoj istinoljubivosti.

Manje se zna o Markovom ocu. Zvao se Marko Anije Ver po svom ocu. Kao i Lucila, rođen je u bogatoj i uticajnoj senatorskoj porodici. Poreklom su iz rimske provincije Hispanija Bética (južna Španija), gde su se obogatili na maslinovom ulju. Verova porodica je tvrdila da potiče od Nume Pompilija, drugog kralja Rima. Poznat kao mudar i pravedan vladar, Numa je bio zaslužan za stvaranje svećanih obreda rimske religije. Prema predanju čiju su istorijsku autentičnost odbacivali čak i u antici, Numa je doneo u Rim učenje filozofa iz 6. veka pre nove ere Pitagore iz Samosa, čiji su se grčki sledbenici naselili oko južnog kraka italijanskog poluostrva. Iako su istorijske veze porodice Ver s Numom i pitagorejstvom verovatno mit, one ipak otkrivaju nešto o njihovom karakteru i reputaciji. Marko Aurelije je bio poslednji u nizu navodno miroljubivih i visokomoralnih plemića povezanih sa arhaičnom religijom i filozofijom.

Markov otac je takođe imao kap carske krvi u svojim venama. On nije bio samo bratanac carice Vibije Sabine, Hadrijanove žene, već i daleki rođak cara Trajana s majčine strane. Njegova sestra Faustina (Starija) bila je udata za senatora koji će kasnije postati car Antonin Pije. Markova tetka je stoga bila predodređena da postane avgusta ili carica. Kada se uzmu u obzir porodična istorija i carske veze, sigurno se očekivalo da Markov otac dogura do najvišeg državnog položaja konzula. Ipak, odmah pošto je došao do mesta pretora, njegova karijera je naprsno prekinuta. (Najbolja moderna analogija koja mi pada na pamet je da je čovek predodređen da postane premijer došao do mesta ministra, ali nije dobio priliku da ostvari svoj puni potencijal u karijeri.) Ranih 120-ih godina, kada su Marku Aureliju bile tri ili četiri godine, otac mu je umro. Više detalja o tome nemamo – jedino što znamo je da je posle nekoliko godina braka Lucila ostala udovica sa dvoje male dece. Jedan od naših izvora tvrdi da je „na početku

svog života” Marko uzeo ime svog pradede po majci Katilija Severa, što bi moglo da implicira da ga je starac privremeno usvojio pošto je izgubio oca.⁽¹³⁾ Lucila je još uvek bila tinejdžerka ili u ranim dvadesetim. Nikada se nije preudala.

Ovaj prvi tragični gubitak oblikovao je Markov karakter mnogo više nego mnogi drugi koje će doživeti. Tokom daljeg života možemo uočiti stalnu interakciju između njegove prirodne osetljivosti na tugu i naučenog filozofskog stava prema sopstvenoj smrti i smrti drugih. „Lucila je sahranila Vera”, piše grubo o svom prvom tragičnom gubitku pola veka kasnije.⁽¹⁴⁾

I tako sve to ide, razmišlja, uvek isto, život po život. Njegov otac Marko Anije Ver i svi drugi su prosto „stvorenja dana”, koja su brzo nestala. Pa ipak ih se on, Marko Aurelije, i dalje sećao i plakao zbog njih. Marko jedva da je imao priliku da upozna oca. Ipak, do kraja života je sledio običaj i molio se pred likom ovog čoveka u svom porodičnom svetilištu (*lararium*), poštujući uspomenu na njega.

Marko je morao da konstruiše sećanja na oca od fragmentiranih uspomena iz detinjstva i priča koje je slušao o njemu. Verovao je, pre svega, da je njegov otac bio primer muževnosti i skromnosti.⁽¹⁵⁾ Kasnije je tvrdio da reč „muževan” (*arrenikos*), pravilno definisana, ne znači biti čvrst i agresivan već ljubazan i pun prirodne privrženosti. Marko je, verujem, pamtio oca kao oličenje nežnog i privrženog čoveka, suprotnog opakim klikama rimskog elitnog društva. Okrećući se jednom muškom uzoru za drugim, Marko se borio da živi po ugledu na svog oca. Kao kod mnogih problematičnih mladića, sopstveno osećanje besa ponekad mu je stajalo na putu.